

Naslov izvornika:

*Friedrich Schiller, Über die ästhetische Erziehung des Menschen
in einer Reihe von Briefen mit den Augustenburger Briefen*

Nakladnik:

SCARABEUS-NAKLADA, Zagreb, 2006.

Za nakladnika:

Daniela Tkalec

Urednik:

Vladimir Gudac

Prijevod:

Dubravko Torjanac

Lektura i korektura:

Nana Moferdin

Naslovnica:

Goran Grčić

Fotografija na naslovnici:

Apoxiomenos, snimio Vidoslav Barac,
fototeka Hrvatskog restauratorskog zavoda

Layout:

Ivan Kos

Tisak:

Zrinski, Čakovec

© za hrvatski prijevod: Scarabeus-naklada, 2006.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 111.852

SCHILLER, Friedrich

O estetskom odgoju čovjeka u nizu
pisama / Friedrich Schiller ; s njemačkoga
preveo Dubravko Torjanac. – Zagreb :
Scarabeus-naklada, 2006. – (Biblioteka
Imago)

Prijevod djela: Über die ästhetische
Erziehung des Menschen in einer Reihe von
Briefen.

ISBN 953-99185-8-8

460331017

ISBN 953-99185-8-8

Friedrich Schiller

O ESTETSKOM
ODGOJU ČOVJEKA
U NIZU PISAMA

S njemačkoga preveo
Dubravko Torjanac

MMVI

Scarabeus-naklada,
Biblioteka "Imago"

PRVO PISMO

Dopustit ćete mi, dakle, da vam u nizu pisama iznesem rezultate svojih istraživanja o l i j e p o m e i o u m j e t n o s t i. Živo osjećam težinu, ali i draž i čast tog pothvata. Govorit ću o predmetu koji je u neposrednoj vezi s onim najboljim dijelom naše sreće i našega blaženstva, i koji nije u tako dalekoj vezi s moralnom plemenitošću ljudske prirode. Iznijet ću tu stvar ljepote onom srcu koje osjeća i djeluje svom svojom moći, i koje će pri pretresanju, kad je čovjek tako često primoran pozvati se na osjećaje kao na načela, preuzeti na sebe najteži dio moga posla.

Što sam ja sebi htio od vas izmoliti kao milost, to ste vi meni na velikodušan način nametnuli kao dužnost, te mi tako ostavili privid zasluge na mjestu gdje naprosto popuštam svojoj sklonosti. Slodoba tijeka i načina, koju mi nalažete, za mene nije prisila, već potreba. Manje vješt u korištenju zadanih metodskih formi, ja baš nimalo neću biti u opasnosti zlouporabom istih ogriješiti se o dobar ukus. Moje ideje, crpljene više iz jednog te istog ophođenja sa sobom samim negoli iz bogatog iskustva sa svijetom ili pak stečene lektirom, neće poreći svoje podrijetlo, te će prije počinuti svaku drugu pogrešku negoli se prikloniti bilo kakvom filozofskom sektaštvu, i radije pasti zbog vlastite slabosti nego se održati uz pomoć autoriteta i tuđe snage.

Nikako vam ne želim zatajiti kako se radi o kantovskim načelima na kojima će većim dijelom počivati moje naredne tvrdnje; i pripišite mojoj nemoći, a ne tim načelima, ako bi se tijekom ovoga pretresanja prisjetili ikoje posebne filozofske škole. Ne, sloboda vašega duha neka za me bude nepo-

vrediva. Vaše vlastito čuvstvo pružit će mi činjenice na kojima ću graditi, vaša će mi vlastita slobodna snaga mišljenja postaviti zakone prema kojima se ima postupati.

Oko onih ideja koje prevladavaju u praktičnom dijelu Kantovog sustava podijeljeni su jedino filozofi, dok su ljudi, a ja imam smjelosti dokazati to, u tim pitanjima odvajkada bili jedinstveni. Oslobodimo li ih njihove tehničke forme, one će se pojaviti kao drevni sudovi sveopćega razuma, kao činjenice moralnog instinkta kojega je mudra priroda čovjeku postavila kao skrbnika sve dok ga jasno uviđanje ne učini punoljetnim. Ali upravo ta tehnička forma, koja istinu očituje razumu, opet je i skriva osjećaju; jer razum, nažalost, najprije mora razoriti objekt unutarnjeg čula, ukoliko ga želi prisvojiti. Poput kemičara, tako i filozof jedino posredstvom raščlanjivanja pronalazi vezu, te će djelo nesputane prirode pronaći jedino tako što će pritom nastradati umjetnost. Kako bi uhvatio nepostojanu pojavu, on je mora okovati lancima pravila, a njezino lijepo tijelo raščiniti u pojmove, te njezin živi duh pohraniti u skućenom i bijednom kosturu riječi. Je li onda čudo što prirodni osjećaj sebe više ne pronalazi u takvoj kopiji i precrtu, a istina se u izvješćima filozofa koji analitički misle pojavljuje kao paradoks?

Stoga i prema meni budite popustljivi i blagi, udalje li sljedeća pretresanja svoj predmet od čula, a sve nastojeći ga približiti razumu. Što pak u okviru čula vrijedi o moralnim spoznajama, u još višoj mjeri mora vrijediti i za fenomen ljepote. Čitava magija ljepote počiva na njezinoj tajni, a zajedno s onim bitnim, neminovnim sklopom njezinih elemenata, ukinuta je i njezina bit.

DRUGO PISMO

No ne bih li slobodu, koju ste mi dali, možda bolje mogao iskoristiti, umjesto što vašu pažnju vezujem uz poprište lijepe umjetnosti? Nije li u najmanju ruku izvan vremena tragati i osvrutati se za zakonikom estetskoga svijeta kada prilike onog moralnog nude toliko toga od neposrednijeg interesa, a filozofski istraživački duh je stanjem i okolnostima vremena tako izrijeком pozvan pozabaviti se najsavršenijim od svih umjetničkih djela¹, izgradnjom istinske političke slobode?

Ne bih rado živio u nekom drugom stoljeću, i ne bih rado da sam radio za neko drugo. Čovjek je jednako tako stanovnik vremena, kao što je i građanin države; i ako se drži neumjesnim, čak nedopustivim, isključiti se iz navadâ i običaja kruga u kojem se živi, zašto nam jednako tako ne bi bila dužnost izborom svoga djelovanja dati jedan glas potrebama i ukusu stoljeća?

No taj glas, kako izgleda, nikako ne bi išao u korist umjetnosti; barem ne u korist one na koju će biti usmjerena moja istraživanja. Tijek događaja tako je usmjerio genij vremena da se on nalazi u opasnosti sve više se udaljiti od umjetnosti koja teži idealu. Ova je pak prisiljena napustiti stvarnost, te se s popriličnom drskošću uzdignuti iznad potrebe; jer umjetnost je kći slobode, i svoj će nalog primiti od neminovnosti duhova, a ne od potrebitosti materije. No sada nužda vlada, i upreže palo čovječanstvo u svoj tiranski ja-

¹ *Najsavršenije od svih umjetničkih djela*: idealna država, "monarhija uma", u kojoj je ostvarena "istinska politička sloboda". (Op. ur.)

ram. K o r i s t je velik idol vremena, njemu kliču i streme sve sile i svi mu se talenti imaju klanjati. Na ovoj prostoj i negipkoj vagi duhovna dobit umjetnosti nema nikakve težine, te lišena sveg ohrabrenja nestaje s bučnog sajmišta stoljeća. I sâm filozofski istraživački duh otima snazi uobrazilje provinciju za provincijom, a granice umjetnosti sužavaju se kako znanost pred sobom ruši vlastite ograde.

Pogledi filozofa i građanina svijetâ s očekivanjem su prikovani za političko poprište² gdje se sada, kako se vjeruje, rješava velika sudbina čovječanstva. Ne odaje li nesudjelovanje u tom sveopćem razgovoru prijekornu ravnodušnost spram dobrobiti društva? Koliko se ta velika parnica, a poradi njezinog sadržaja i njezinih posljedica, neposredno tiče svakoga tko sebe naziva čovjekom, to jednako zbog načina rasprave mora osobito zanimati svakog samostalnog mislioca. Pitanje, na koje se odgovor obično dobivao samo posredstvom slijepog prava jačega, sada je, čini se, izneseno pred sud čistog razuma, i tko god je kadar prenijeti se u sâm središte svega toga i svoju individu u podići do vrste, taj se smije smatrati prisjednikom toga suda razuma, a baš time što kao čovjek i građanin svijeta i ne može biti neopredijeljen, pa sebe izravno ili neizravno vidi zaslužnim za dobar ishod. Tako, dakle, ono što se rješava u tom velikom prav-

² *Političko poprište*: Pariz, poprište Francuske revolucije, gdje se rješava "velika sudbina čovječanstva", dakle pitanje idealne državne i društvene forme. A budući da Schiller sumnja u "regeneraciju na političkom području" prema takvom uzorku (Augustenburška pisma, pismo od 13. srpnja 1793), on predlaže zaobilazan put, naime, estetski odgoj i oplemenjivanje čovjeka. (Op. prev.)

nom procesu nije tek njegova osobna stvar, već se tu ima govoriti i prema zakonima koje je on kao razuman duh kadar i ovlašten nametati.

Kako privlačno bi za me trebalo biti preispitati jedan takav predmet s jednim koliko umnim toliko i liberalnim građaninom svijeta³, te presudu povjeriti srcu koje se s divnim žarom posvećuje dobrobiti svijeta! I uz još veću razliku u položajima i uz još veće odstojanje, što ga čine nužnim odnosi u stvarnom svijetu, bilo bi to prijatno iznenađenje susresti se s vašim duhom slobodnim od predrasuda na polju ideja u istome rezultatu! Što ne podliježem tom zamamnom iskušenju, te ljepotu slobode puštam prvu, za to se, mislim, neću ispričati samo svojom sklonošću, već ću to moći opravdati i načelima. Uzdám se da ću vas uvjeriti kako je ta materija mnogo manje strana potrebi no ukusu vremena, čak da se, kako bi se iskustveno i empirijski riješio onaj politički problem, mora krenuti putem estetskoga, jer ljepota je ta preko koje mi hodimo k slobodi⁴. Ali taj se dokaz ne može iznijeti a da vas ne podsjetim na načelâ kojima se razum uopće i rukovodi pri kakvom političkom donošenju zakona.

³ *Liberalni građanin svijeta*: prosvijećeni kozmopolit oslobođen od predrasuda. Osoba na koju su izvorno (bila) naslovljena ova pisma, dakle princ Friedrich Christian von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg, postaje ovime prosvijećeni monarh, koji treba služiti "dobrobiti čovječanstva". (Op. prev.)

⁴ *Jer ljepota je...*: ovo je glavna teza *Pisama o estetskom odgoju*, koju Schiller treba dokazati. No svakako je neuobičajeno što se sloboda ne izvodi iz prirodnoga prava ili iz društvenog ugovora, već je se promatra kao jednu od funkcija estetike. (Op. ur.)

T R E Ć E P I S M O

Priroda se s čovjekom ne ponaša ništa bolje negoli sa svojim ostalim djelima: ona radi za njega ondje gdje on sâm još ne može djelovati kao slobodna inteligencija. Ali njega i čini čovjekom baš to što on ne miruje pri onom što je puka priroda od njega napravila, već posjeduje sposobnost da iste korake, koje je ona s njime anticipirala, pomoću razuma opet učini i unatrag, te djelo nužde ili prijekne potrebe preustroji u djelo svoje slobodne volje, a fizičku nužnost uzdigne do moralne.

On dolazi k sebi iz čulnoga drijemeža, prepoznaje sebe kao čovjeka, osvrne se oko sebe i zatekne – u državi. Sila potrebâ bacila ga je unutra prije nego što je u svojoj slobodi mogao birati taj položaj; a nužda je uredila isti prema samim prirodnim zakonima prije no što ga je o n mogao urediti prema zakonima razuma. Ali s tom državom proizašlom iz nužde ljudskoga suživota, koja je potekla iz čovjekovog prirodnog određenja i koja je jedino s takvim određenjem i računala, čovjek kao moralna osoba nije mogao i ne može biti zadovoljan – i loše po njega ako bi mogao! On napušta, dakle, s istim pravom po kojem je i čovjek, vladavinu slijepe nužnosti, odvaja se od nje pomoću svoje slobode kao i u tolikim drugim stvarima, naime tako što, dat ćemo tek jedan primjer, onaj običan, općeniti karakter, kada ga pritisne potreba spolne ljubavi, ćudoredem gasi, a ljepotom oplemenjuje. Čovjek tako na umjetan način u svojoj punoljetnosti nadoknađuje svoje djetinjstvo, gradi sebi p r i r o d n o s t a n j e u ideji koje mu, doduše, nije dano nikakvim iskustvom, ali mu se nužno nameće njegovim umnim odrede-

njem, te u tom idealnom stanju postavlja sebi konačan cilj, za kojega nije znao u svom pravome prirodnom stanju, a također i izbor, kojemu ranije nije bio dorastao, pa sad ne postupa drugačije nego kao kada bi počinjao ispočetka, zamijenivši stanje neovisnosti iz jasnog uvida i slobodne namisli sa stanjem proizašlim iz društvenih ugovora. Koliko god slijepe proizvoljne sile vješto i čvrsto sazdale svoje djelo, pa ga brane i svojataju okruživši ga prividnom časnošću i uvažavanjem, čovjek ga, pri toj operaciji, smije smatrati nečime što se nije ni dogodilo, jer djelo slijepih snaga u sebi nema nikakvog autoriteta pred kojim bi sloboda trebala pokleknuti, pa se sve ima podrediti najvišem konačnom cilju, kojeg postavlja i imenuje sâm um. Na ovakav način nastaje i opravdava se pokušaj naroda koji je stasao do svoje punoljetnosti da svoju prirodnu državu preoblikuje u ćudorednu.

Takva prirodna država⁵ kakvom se može nazivati svako političko tijelo koje svoje ustrojstvo izvorno izvodi iz snagâ⁶, a ne iz zakona⁷ proturječi, doduše, moralnom čovjeku, kojemu sama zakonitost treba služiti kao zakon, no takva država upravo je dostatna fizičkom čovjeku, koji sebi zakone nameće jedino stoga kako bi se nagodio i sporazumio sa snagama. No, sukladno prilikama, fizički čovjek je s t v a r a n, a onaj

⁵ *Prirodna država*: država u kojoj se vlada sukladno interesima moći i pomoću nasilja, kao i pomoću zakona koji se čine prirodni. Ovo bi mogao biti Schillerov eufemistički opis apsolutističke države, koja se ovime razlikuje od države uma. (Op. ur.)

⁶ *Snage*: prirodne snage: nagoni, lukavstvo, nasilje. (Op. prev.)

⁷ *Zakoni*: zakoni uma. (Op. prev.)

čudoredan je samo problematika⁸. Ukinе li, dakle, um prirodnu državu, kao što nužno mora želi li na njezino mjesto postaviti svoju, tad on fizičkog i stvarnog čovjeka odmjerava prema onom koji je problematično čudoredan, te dovodi u pitanje egzistenciju države zbog onog samo mogućeg (ako i moralno neophodnog) ideala društva. Um uzima od čovjeka nešto što on uistinu posjeduje i bez čega ništa ne posjeduje, i umjesto toga upućuje ga na nešto što bi mogao i trebao posjedovati; no ako bi pak u prevelikoj mjeri računao s njim, um bi mu, upućujući ga na čovječstvo koje mu još manjka i koje mu i može manjkati ne šteteći njegovoj egzistenciji, oduzeo čak i sredstva koja ga čine životinjskim bićem, dakle bićem koje je ipak i preduvjet njegove ljudskosti. Prije no što bi stigao svojom se voljom čvrsto držati zakona, um bi mu ispod nogu izmaknuo ljestve prirode.

Dakle, moramo dobro promisliti o tome da materijalno društvo u vremenу ni na trenutak ne smije prestati dok se ono moralno gradi u idеji, te da se zbog dostojanstva čovjeka ne smije dovesti u opasnost njegova egzistencija. Ako majstor treba nešto popraviti ili poboljšati kod satnog mehanizma, tad on zaustavlja kotačice; ali živ satni mehanizam države mora se poboljšavati dok kuca, i ovdje vrijedi da se kotač koji se kotrlja ima zamijeniti tijekom njegova obrtanja. Treba, dakle, što se kontinuiteta društva tiče, pronaći uporište koje će ga učiniti neovisnim od prirodne države koju želimo ukinuti.

⁸ *Problematican*: čudoredan čovjek je ideal, točnije, još uvijek je postulat, te stoga, gledano sa strane njegove egzistencije, nije još stvaran nego je tek moguć. (Op. ur.)

To uporište ne može se pronaći u prirodnom karakteru čovjeka koji, samoživ i nasilan, možda više teži razaranju nego očuvanju društva; njega je isto tako teško pronaći u čudorednom karakteru koji, prema pretpostavci, tek treba biti izgrađen, i na kojeg zakonodavac nikad i nije mogao utjecati, niti sa sigurnošću računati na njega budući da je slobodan i budući da nikad ne izlazi na vidjelo. Bilo bi, dakle, potrebno da se od fizičkog karaktera odvoji proizvoljnost, a od moralnog sloboda – bilo bi potrebno prvog usuglasiti sa zakonima, a drugoga učiniti takvim da ovisi o dojmovima – bilo bi potrebno jednog malo više udaljiti od materije, a drugog dovesti bliže k njoj, a sve to kako bi se stvorio treći karakter⁹, koji bi, srodan i jednom i drugom od ova dva karaktera, utro prijelaz od vladavine čistih snaga k vladavini zakona, i ne ometajući moralni karakter u njegovom razvitku služio više kao čulno jamstvo nevidljive čudorednosti.

ČETVRTO PISMO

Toliko je sigurno: samo prevaga takvog jednog karaktera u nekom narodu kadra je ublažiti sve poteškoće preobražaja države prema moralnim principima i jednako tako jedino takav jedan karakter može zajamčiti njezinu trajnost. Pri

⁹ *Treći karakter*: “estetski karakter” (“estetsko stanje”, kako ga se kasnije naziva) trebao bi biti posrednikom između čulnog i moralnog karaktera. (Op. ur.)

ustpostavi moralne države, s moralnim se zakonima računa kao s djelatnom snagom, a slobodnoj volji mjesto se pronalazi u carstvu uzroka, gdje sve ovisi jedno o drugome i međusobno je povezano sa strogom nužnošću i neprekidnošću. No mi znamo da određenja ljudske volje uvijek ostaju slučajna, i da se jedino kod apsolutnog bića¹⁰ fizička nužnost podudara s moralnom. Ako, dakle, s čudorednim ponašanjem čovjeka treba računati kao s prirodnim učinkom ili posljedicom, onda takva jest i mora biti priroda, te čovjek već svojim nagonima mora biti doveden k takvom postupanju koje kao svoju posljedicu može imati uvijek i jedino čudoredan karakter. No čovjekova volja nalazi se potpuno slobodna između dužnosti i sklonosti, i u to majestetično pravo njegove osobe ne može i ne smije dirati nikakva fizička prinuda. Treba li on, dakle, zadržati tu sposobnost i snagu izbora, pa svejedno biti pouzdana karika u kauzalnoj povezanosti snagâ, tad to može biti ostvareno samo tako što će učinci onih dviju nagonskih pobuda u carstvu pojavâ biti potpuno jednaki i što će materija njegova htijenja uz svu različitost forme ostati ista; dakle, njegovi se nagoni imaju u dovoljnoj mjeri usuglasiti s njegovim umom kako bi vrijedili i za univerzalno donošenje zakona.

Prema nakani i određenju može se reći kako svaki individualan čovjek u sebi nosi čistoga idealističkog čovjeka, a usuglasiti se s njegovim nepromjenljivim jedinstvom u svim promjenama i raznolikostima najveća je zadaća njegova bi-

¹⁰ *Apsolutno biće*: jedna od mnogobrojnih inačica kojima Schiller opisuje Boga. (Op. ur.)

ća*. Ovaj čist čovjek, koji se više ili manje jasno daje prepoznati u svakom subjektu, reprezentirat će se državom: objektivnom i takoreći kanonskom formom gdje se teži ujedinenju raznolikosti subjekata. I sada se dadu zamisliti dva različita načina kako se čovjek u vremenu može susresti s čovjekom u ideji, a upravo su to i oni načini na koje se država može potvrditi u individuama; ili tako što će čist čovjek potisnuti onog empirijskog, što će država ukinuti individue; ili tako što će pojedinac biti državom, što će se čovjek u vremenu oplemeniti u čovjeka u ideji.

Doduše, u jednostranoj moralnoj procjeni ova razlika otpada; jer um je namiren vrijedi li njegov zakon tek bez postavljanja ikakva uvjeta; ali u potpunoj antropološkoj procjeni, gdje se zajedno s formom računa i sadržaj i gdje u isto vrijeme i živo čuvstvo ima svoj glas, sadržaj će tim više dolaziti u obzir. Istina, um iziskuje jedinstvo, ali priroda traži raznolikost, a zakoni jedne i druge strane polažu pravo na čovjeka. Zakon prve utisnut mu je nepotkupljivom sviješću, zakon druge neiskorjenjivim osjećajem. Bude li se čudoredan karakter morao potvrđivati jedino žrtvovanjem onog prirodnog, čovjek će u svakome trenutku pokazivati još nepotpun odgoj; a državni ustav, koji je u stanju ostvariti jedinstvo jedino ukidanjem različitosti, još ni izdaleka neće biti savršen. Država u pojedincu treba štovati ne samo onaj objektivan i generički, već i subjektivan i specifičan karakter,

* Ovdje se pozivam na spis koji se nedavno pojavio: *Pr ed a v a n j a o o d r e đ e n j u u č e n j a k a m o g a p r i j a t e l j a F i c h t e a*, u kojima se nalazi vrlo jasna izvedenica ove rečenice, a izrečena na dosad još neviden način.

te šireći i razvijajući nevidljivo carstvo morala ne ostavljati nenaseljenim carstvo fenomena.

Položi li majstor mehanike ruku na bezobličnu masu kako bi joj dao formu sukladnu njegovim namjerama, tada se on ne usteže izvršiti nasilje nad njom; jer priroda koju obrađuje ne zaslužuje po sebi nikakav obzir, i njemu nije stalo do cjeline zbog dijelova, već do dijelova zbog cjeline. Položi li umjetnik ruku na istu masu, ni on se baš nimalo ne usteže izvršiti nasilje nad njom, samo što ga izbjegava pokazati. On materiju koju obrađuje ne poštuje ništa manje od majstora mehanike, ali umjetnik će oko, koje slobodu te građe uzima u zaštitu, pokušati obmanuti prividnom popustljivošću prema njoj. Sasvim drugačije pak stoje stvari s onim koji barata pedagoškim i političkim umijećem, koji čovjeka istovremeno pretvara kako u svoj materijal tako i u svoju zadaću. Tu se svrha vraća natrag u materiju, i samo stoga što cjelina služi dijelovima, dijelovi se smiju sklapati u cjelinu. No državni se vještak svojoj materiji mora približiti sa sasvim drugačijom pažnjom od one kakvu umjetnik iskazuje prema svojoj, i ne samo subjektivno, ne bi li varljivim efektom djelovao na čula, već on objektivno mora i u korist unutarnjeg bića obzirno postupati sa svojstvenošću i s osobnošću.

Ali upravo zato što država treba biti organizacija koja se stvara uz pomoć sebe same i za sebe samu, ona uistinu može biti takva jedino ukoliko su se dijelovi uzvisili do ideje cjeline. Budući da država čistom i objektivnom čovječstvu u grudima svojih građana služi kao reprezentant, ona će se prema svojim građanima nalaziti u istom onom odnosu u kojem se i oni nalaze prema sebi samima, te su kadri svoju

subjektivnu ljudskost poštivati jedino u onoj mjeri u kojoj se ona oplemenila i postala objektivna. Ako je unutarnji čovjek jedinstven i suglasan sa sobom, on će i pri najvišoj univerzalizaciji ili poopćenju svoga ponašanja spasiti svoju svojstvenost, a država će jedino biti izlagač i tumač njegovog instinkta za lijepo, jasnija formula njegove unutarnje zakonodavnosti. No, ako se, nasuprot ovome, u karakteru nekog naroda onaj subjektivan čovjek suprotstavi objektivnome, a k tome još i s takvom proturječnošću da sâm potiskivanje ovoga posljednjeg onom prvom može donijeti pobjedu, tada će i država na građane primijeniti strogu zbilju zakona, i da ne bude njegovom žrtvom, morat će bez ikakva obzira zatrti jednu tako protivničku i neprijateljsku individualnost.

Čovjek se, međutim, na dvojak način može protiviti i suprotstavljati sebi: ili kao divljak¹¹, gospodare li njegovi osjećaji njegovim načelima; ili kao barbar, upropaštavaju li njegova načela njegove osjećaje. Divljak prezire umjetnost i prirodu raspoznaje kao svog neograničenog vladara; barbar se ruga, prezire i ne štuje prirodu, no podliji od divljaka i skloniji preziranju, on počesto ide sve dotle da postaje robom svoga roba. Prosvijećeni pak čovjek prirodu pretvara u svoga prijatelja i štuje njezinu slobodu zauzdavajući tek njezinu samovolju i proizvodljivost.

¹¹ *Divljak/barbar*: u pjesmi *Umjetnici* ove se riječi rabe još kao sinonimi, dok nas na ovome mjestu, u smislu dvostruke negacije, upozoravaju na opreku između nagonске i razumske prirode u čovjeku. Pritom je sud o divljaku još uvijek nešto blaži od onog o barbaru, jer u barbaru racionalnost razara osjećaje. No potisnuta priroda osvećuje se prvom podesnom prilikom i uzvraća udarac. (Op. prev.)

Ako, dakle, razum u materijalno društvo unosi svoje moralno jedinstvo, tada on ne smije povrijediti raznolikost prirode. Ako pak priroda u moralnom ustroju društva teži održati svoju raznolikost, moralno jedinstvo zbog toga nikako ne smije biti povrijeđeno; oblik koji pobjeđuje nalazi se na jednakoj udaljenosti kako od jednolikosti tako i od rasula. Prema tome, *svekolikost ili totalitet karaktera*¹² mora se pronaći u onoga naroda koji će biti sposoban i vrstan državu nastalu iz nužde i sile zamijeniti državom slobode.

P E T O P I S M O

Je li to onaj karakter što nam ga pokazuju sadašnje doba i današnja zbivanja? Ja iz ovih stopa usmjeravam svu svoju pažnju na taj predmet koji se ponajviše ističe u toj opsežnoj i iscrpnoj slici.

Istina je, ugled mnijenja¹³ je opao, samovolja se iščahurila i razotkrila, pa iako još oboružana moći, ipak joj je nemoguće domoći se ikakva dostojanstva; čovjek se probudio iz svog dugotrajnog nemara i samozavaravanja, te s neoborivom većinom glasova traži ponovnu uspostavu i povratak

¹² *Svekolikost ili totalitet karaktera*: vezan za pojedinca kao i za čitave narode, taj je pojam središnja tema Schillerovih teoretskih radova: pomicanje antagonističkih sila prirode i racionalnosti, osjećaja i razuma, čulnosti (materijalnosti) i umnosti. Tek ta izmirena sveukupnost oblikuje *prosvijećena čovjeka* i omogućuje nastanak "države slobode". (Op. ur.)

¹³ *Mnijenje*: puka subjektivna pretpostavka, odnosno proizvoljna shvaćanja i nazori, za razliku od kritičkog, utemeljenog uvida. (Op. ur.)

k svojim trajnim pravima. Ali ne samo što ih traži, već on ustaje i s ove i s one strane¹⁴ kako bi sebi nasilu uzeo ono što mu se, prema njegovom mišljenju, nepravedno uskraćuje. Zdanje prirodne države podrhtava, njezini trošni i krhki temelji popuštaju te izgleda kako se sad stvorila *m a t e r i j a l n a* mogućnost ustoličiti zakon i čovjeka konačno štovati kao ono što je svrhom sebi samome, te istinsku slobodu učiniti temeljem političkog udruživanja. No jalove su to nade!¹⁵ Nedostaje *m o r a l n a* mogućnost, pa se stoga tako povoljan trenutak susreće s neprijemčivim naraštajem.

U svojim se djelima čovjek oslikava, i pogledajmo sada kakav je to lik koji se ocrtava u drami sadašnjega vremena! Na ovoj strani podivljalog, na onoj potpuna posustalost¹⁶: dvije krajnosti ljudske propasti, obje sjedinjene u istom razdoblju.

U nižih i brojnijih društvenih staleža nailazimo na sirove i bezakonite, samovoljne nagone, koji izbijaju svom silinom nakon popuštanja stege građanskoga reda, pa s nezajažljivom pomamom hitaju k svom životinjskom zadovoljenju. Može, dakle, biti da je objektivna ljudska priroda

¹⁴ *S ove i s one strane*: Rajne, ali i Atlantika, čime je Schiller aludirao na Francusku, ali i na Američku revoluciju. (Op. prev.)

¹⁵ *Jalove su to nade*: na ovome mjestu još jedanput jasno vidimo Schillerov kritički stav prema Francuskoj revoluciji, čak i njezino odbacivanje i neprihvatanje – kao u pismu augustenburškom princu od 13. srpnja 1793. (Op. prev.)

¹⁶ *Podivljalog / posustalost*: Schiller tu ponovno poseže za komplementarnim pojmovima "divljak" i "barbar" iz četvrtog pisma; no istovremeno i pooštava dvostruku oprečnost "ljudske propasti" time što je koristi kako bi opisao sadašnju epohu. (Op. prev.)

x imala povoda i razloga požaliti se na državu; ona subjektivna pak mora poštovati svoje ustanove. Smije li je se koristiti što je dostojanstvo čovjekove prirode ispustila iz vida dok je još valjalo braniti svoju egzistenciju? I što je pohitala rastavljati uz pomoć sile teže i vezivati uz pomoć kohezijske sile tamo gdje se još ni pomišljati nije moglo na silu koja stvara i izgrađuje? U njezinom je raspadu sadržana i opravdanost istoga. Oslobođeno i odriješeno društvo, umjesto da se hitro digne uvis k organskom životu, pada natrag u elementarno stanje.

x A na drugoj nam strani oni civilizirani društveni staleži pružaju još odbojniji prizor klonulosti i izrođenosti karaktera, koji tim više pobuđuje negodovanje budući da je njegovo izvorište sama kultura. Ne sjećam se više koji je stari ili novi filozof¹⁷ primijetio kako je ono najplemenitije u svome rastrojstvu ujedno i ono najzazornije i najodvratnije, no tu ćemo primjedbu smatrati istinitom i kada je riječ o onom moralnom. Od sina prirode, kada zabrazdi, raspusti se i pretjera, nastat će bjesomučnik; od gojenca umjetnosti nevrijedan i nedostojan čovjek. Prosvijećenost razuma, kojom se ne baš s nepravom diče profinjeniji staleži, u cjelini pokazuje toliko malo oplemenjujućeg utjecaja na nazor, narav i ćud, da čak štoviše svojim maksimama još i učvršćuje pokvarenost. Mi nijećemo prirodu na njezinom zakonitom polju kako bismo na onom moralnom doživjeli i iskusili njezinu tiraniju, a odupirući se njezinim dojmovima, mi od

¹⁷ Stari ili novi filozof: točno je i jedno i drugo, naime, onaj stari filozof je Platon (*Država*), a novi je Moses Mendelssohn (članak *O pitaju: što znači prosvjećivati*). (Op. prev.)

nje zajmimo naša načela. Namještena uljudnost naših naravi i običaja uskraćuje joj onu oprostivu prvu ili izvornu riječ, da bi joj, u našem materijalističkom etičkom učenju, prepustila onu presudnu, posljednju. Usred okrilja najrafiniranije društvenosti, egoizam je utemeljio svoj sustav, a mi, ne pronašavši tu nijedno otvoreno i druželjubivo srce, podliježemo svakoj zarazi i svim mukama što nam ih priređuje društvo. Naš slobodan sud podređujemo njegovom despotskom mnijenju, naš osjećaj njegovim bizarnim običajima, našu volju njegovim napastima, i tek svoju samovolju čuvamo i branimo od njezinih svetih i nepovredivih prava. Gorda samodovoljnost steže srce svjetskoga čovjeka, srce koje u divljem i sirovom čovjeku počesto još simpatički kuca, i kao iz kakvog grada u plamenu, svatko od pustošenja pokušava skloniti samo svoj bijedan imetak. Tako se vjeruje da će se pronaći zaštita od zabludjele osjetljivosti jedino ako je se čovjek u potpunosti odrekne, a poruga, koja je počesto ljekovita i spasonosna kazna zanesenjaku, s istom bezobzirnošću ocrnjuje i najplemenitiji osjećaj. Kultura, ni blizu tome da nas prebaci ili privede slobodi, sa svakom snagom koju izgradi i obrazuje u nama razvija tek neku novu potrebu, uzde onog materijalnog pritežu se sa sve većim strahom i nespokojem, tako da bojazan od gubitka gušćak i onaj žestok nagon za popravljanjem i poboljšanjem, a maksima patničke poslušnosti postaje najvišom životnom mudrošću. Tako, eto, vidimo kako se duh vremena koleba i posrće između naopakosti i neotesanosti, između protuprirodnosti i puke prirode, između sujevjerja i moralnoga bezvjerja, i naprosto je ravnoteža među svim onim zlim i naopakim ona sila što mu još tu i tamo postavlja neke granice.

ŠESTO PISMO

Jesam li ovim opisom možda isuviše naudio dobu? Ovakav prigovor ne očekujem, već više jedan drugi: naime, da sam ovime isuviše toga dokazao. Ova slika, rekli biste, slična je, doduše, današnjem čovječanstvu, ali ona općenito odgovara narodima koji se nalaze unutar procesa kulturnog razvitka, jer se svi oni bez razlike, počevši rabiti razum, najprije moraju odmetnuti od prirode, a zatim joj se, posredstvom razuma, opet mogu vratiti.

Ali, posvetimo li pozornost karakteru vremena, mora nas začuditi kontrast koji će se javiti između današnjeg oblika čovječanstva i onog negdašnjega, osobito grčkog. Ona glasovita izobraženost i istančana ugladenost što je s pravom uzdižemo iznad svake druge č i s t e prirode, ne može biti ni od kakve koristi kad je riječ o grčkoj prirodi¹⁸, koja se srodila sa svim dražima umjetnosti i sa svekolikim dostojanstvom mudrosti, a da pritom nije, poput naše, postala žrtvom istih. Grci nas ne posramljuju samo jednostavnošću¹⁹

¹⁸ *Grčka priroda / Grci*: poput većine svojih suvremenika, i Schiller je bio štovatelj grčke kulture, no nije bio i zanesen njome. Njegova idealizirana slika Grka nedvojbeno je nastala pod utjecajem Winckelmanna, Goethea i Wilhelma von Humboldta. Već u pjesmi *Bogovi Grčke (Die Götter Griechenlands, 1793/95)* na elegijski se način oprostio od grčke mitologije, kako bi umjetnosti osigurao mjesto s onu stranu prozaičke stvarnosti. U 15. pismu Schiller se još jednom vraća tom idealu. (Op. prev.)

¹⁹ *Jednostavnost*: svakako se misli na "plemenitu prostodušnost", na način kako ju je uzdizao Winckelmann u *Misli o oponašanju grčkih slikarskih i kiparskih djela (Gedanken über die Nachahmung der griechi-*

koja je strana našem dobu; oni su istodobno naši takmaci, počesto čak i uzori u onim odlikama s kojima se mi običavamo tješiti zbog protuprirodnosti naših običaja. Istodobno pune oblika i jedre od punine i obilja, istodobno filozofirajuće i stvarajuće, istodobno nježne i energične, vidimo ih kako u veličajnom čovještvu mladost fantazije sjedinjuju s muževnošću i zrelošću razuma.

Negda, pri onom lijepom buđenju duhovnih snaga, čula i duh još nisu imali tako strogo odijeljenu svojinu; jer još ih nikakav razdor nije potaknuo protivnički se međusobno razdijeliti i odrediti svoje međe. Poezija još nije šurovala s dosjetljivošću, a čisto mišljenje se još nije nagrdilo sitničavošću i cjepidlačenjem. I jedna i druga strana mogle su u slučaju nužde razmijeniti svoje dužnosti, jer svaka je, samo na svoj vlastit način, poštivala istinu. Koliko god da se razum visoko uzdizao, uvijek je s ljubavlju za sobom povlačio i materiju, i koliko god da ju je s pronicljivošću i oštro rastavljao na njezine sastavne dijelove, on je ipak nikada nije osakaćivao. Istina, razum je raščlanio ljudsku prirodu i uveličanu je uokolo porazbacao u njenom veličanstvenom kolu bogova, ali ne tako što ju je raskomadao, već ju je na različite načine pomiješao, jer u svakome se bogu odrazilo čitavo čovječstvo. A kako je to samo potpuno drugačije u nas novovjekovnih! I u nas je slika naše vrste, uvećana u individualama, porazbacana uokolo, ali u krhotinama, ne u izmijenjenim mješavinama, pa valja propitkujući hoditi od individue do individue ne bi li se iščitao totalitet vrste. U nas,

schen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst, 1755). No možemo misliti i na kontrast između grčke prostodušnosti i moderne "raznovrsnosti". (Op. prev.)

skoro bismo rekli, duševne se snage i u iskustvu ispoljavaju onako razdvojene kako ih psiholog i opisuje u svojoj predodžbi, te vidimo kako i čitavi ljudski razredi, a ne samo pojedini subjekti, razvijaju tek jedan dio svojih darovitosti, dok su ostale, kao kod zakržljalih izraslina, tek nagoviještene nejasnim tragovima.

Ne poričem prednosti kojima se današnji rod, promatran kao cjelina i prema mjerilima razuma, može potvrditi i podičiti pred onim najboljim u davnini; ali u zbijenim se redovima mora početi s natjecanjem i cjelina se mora mjeriti s cjelinom. Koji će novovjekovni pojedinac istupiti eda bi se kao čovjek protiv čovjeka natjecao s pojedincem Atejaninom za nagradu čovještva?

No otkuda onda to pogubno stanje kod individua uz svu prednost vrste? Zašto se grčki čovjek kao pojedinac svrstao među predstavnike svoga vremena, i zašto se na to ne smije odvažiti novovjekovni pojedinac? Jer je jednome svoje oblike dala priroda koja sve spaja, a drugome razum koji sve razdvaja.

Kultura sama bila je ta koja je novijem čovječanstvu zadala tu ranu.

Kada su na jednoj strani proširenije iskustvo i izraženije mišljenje učinili neophodnim oštrije odvajanje među znanostima, dok je na drugoj sve zamršeniji mehanizam države tražio strože dijeljenje staleža i poslova, tad je došlo i do raskida unutarnjeg saveza ljudske prirode, pa je pogibeljan sukob zavadio njene harmonične snage. Neprijateljski nastrojani intuitivni i spekulativni razum²⁰ sada su se povukli

²⁰ *Intuitivni i spekulativni razum*: opažanje i apstrakcija; intuitivno ili zorno shvaćanje stvarnosti za razliku od diskurzivne spoznaje. (Op. ur.)

na svoja različita polja, čuvajući im granice ljubomorno i s nepovjerenjem, a čovjek je s djelokrugom, na kojeg ograničuje svoju djelotvornost, samom sebi nametnuo gospodara koji nerijetko izvršava stvari tako što potiskuje ostale darovitosti. Dok na jednoj strani prekomjerna i rastrošna uobrazilja pustoši s mukom prokljale nasade razuma, na drugoj strani duh apstrakcije nemilice troši vatru na kojoj se srce imalo ogrijati, a mašta rasplamsati.

Ovo narušavanje, koje su u nutarnjem čovjeku započele umjetnost i učenost, upotpunio je nov duh vladavine i učinio ga općenitim. Nije se, dakako, moglo očekivati da bi jednostavna organizacija prvih republikâ bila u stanju preživjeti priprostost i prostodušnost prvih običaja i odnosa, no umjesto da se uzdigne do jednog višeg organskog života, ona se spustila do prostije i grublje mehanike. Ona polipska priroda²¹ grčkih država, gdje je svaka individua uživala u nezavisnom životu, a mogla je postati cjelinom kada je pritisla nužda, ustupa sad mjesto umjetnome mehanizmu, u kome se iz pridodavanja i međusobnog krpanja mnogih i mnogih, ali beživotnih dijelova, u cjelini gradi mehanički život. Sada su se jedno od drugoga otrgnuli država i Crkva, zakoni i običaji; užitak je odvojen od rada, sredstvo od svrhe, napor od nagrađivanja. Vječno prikovan samo za jedan zaseban i malen komadić cjeline, čovjek i sebe sama izgrađuje tek kao ulomak i fragment, i budući da mu je konstantno u uhu samo onaj jednolik zvuk kotača kojeg uokolo tjera, on nikada ne razvija harmoniju svog bića, pa umjesto da u svojoj prirodi izrazi i istakne ljudskost i čovještvo, on postaje

²¹ *Polipska priroda*: sposobnost polipa da regenerira odsječeni dio. (Op. prev.)

tek slikom i prilikom svojih poslova, svoga znanja i umijeća. Ali čak i ono škrto djelomično učešće, koje pojedinačne dijelove još veže za cjelinu, ne ovisi o formama, koje se pokazuju kao samodjelatne (jer kako bi se njihovoj slobodi i samostalnosti smio povjeriti tako artificijelan i prikriven mehanizam?), već im se ono sa sitničavom točnošću propisuje kroz obrazac, kojim se njihovo slobodno uviđanje drži sape- tim i zauzdanim. Tu mrtva slova zastupaju živ razum, a pamet, koja se tako izvježbala i izvještala, vodi pouzdanije nego stvaralački duh i osjećaj.

Ako opći ustroj uredovnost uspostavlja kao mjerilo čovjeka, ako kod jednoga od svojih građana štuje samo memoriju, kod drugog "tabelarnu" pamet, a kod trećeg jedino meh- haničku okretnost, ako ovdje, ravnodušan prema karakteru, ustrajava samo na znanjima, a tamo opet na duhu poretka i zakonskom ponašanju i vladanju koje je na strani najvećeg pomračenja razuma (iako u isto vrijeme hoće ove zasebne vještine dotjerati do intenziteta srazmjerno kojem oslobađa subjekt od ekstenzivnosti), smije li nas onda čuditi što se ostale sposobnosti naravi i čudi zapuštaju eda bi se sav nadzor i sva briga posvetili samo onima koje taj opći ustroj štuje i nagrađuje? Mi, doduše, znamo kako stvaralački duh granice svoga posla ne postavlja i kao granice svoje djelatnosti, no osrednji talent troši u poslu, koji ga je dopao, čitav šturi zbir svoje snage, pa tako tu više nije dovoljna samo neka priprosta glava eda bi, i usprkos svome zvanju, zadržala još i nešto povrh ili neki ostatak za svoje sklonosti k nečemu. No kad snage nadilaze zadatke ili kad se viša duhovna potreba u čovjeka stvaralačkog duha pojavi kao suparnik jed-

nostavnoj službi koju on obavlja, rijetko se za to kod države pronade kakvo poštovanje ili kakav poticaj. Zar je država tako ljubomorna na vlastitu svojinu svojih slugu da će se lakše (i tko joj može reći da u tom ima krivo?) odlučiti na to da svog čovjeka dijeli s Venerom Kitterskom nego s Venerom Uranijom?²²

I tako se postupno zatire pojedinačan konkretan život kako bi apstrakt cjeline mogao produživati svoje prazno postojanje, pa država svojim građanima vječno ostaje tuđa, jer je njihov osjećaj nigdje ne može pronaći. Primorana posredstvom klasifikacije olakšati sebi što se tiče raznolikosti svojih građana, i ne suočavajući se s čovještvom nikako drugačije negoli kroz reprezentacije iz druge ruke, vladajući ga dio naposljetku sasvim gubi iz vida brkajući ga s pukom tvorevinom koju je skrpio razum; tako onaj kojime se vlada i ne može drugačije nego ravnodušno dočekivati zakone koji su tako malo upućeni njemu samome. Kad mu konačno dojadi održavati stegu tamo gdje mu država toliko malo olakšava i pripomaže, pozitivno se društvo (kako je to već odavna sudbina većine europskih država) raspada u moralno prirodno stanje²³ u kome je javna moć samo jedna stran- ka v i š e, koju mrzi i pronosi onaj koji je ustrojava kao nužnu i potrebnu, a koju cijeni samo onaj koji može i bez nje.

²² *Venera Kitterska / Venera Uranija*: božica čulne ljubavi i božica duhovne ljubavi. (Op. prev.)

²³ *Moralno prirodno stanje*: osjećaj za moral, koji još ne poznaje nikakve moralne zakone i koji slijedi vlastite interese. Ovo je oštra kritika despotizma, čiji se zakoni samo prihvaćaju, ali se ne cijene budući da omalovažavaju čovjekovo samoodređenje. (Op. ur.)

Je li čovječanstvo uz ovo dvostruko nasilje koje ga je pritislo izvana i iznutra ipak moglo krenuti nekim drugim pravcem? Tragajući za trajnim dobrima u carstvu idejâ, spekulativni je duh morao postati strancem u svijetu čula i zbog forme izgubiti materiju. Radni duh, zatvoren u jednoličan krug objekata i u njemu još više skučen obrascima, morao je gledati kako mu slobodna cjelina nestaje iz vida i osiromašiti zajedno sa svojim djelokrugom. Na jednak način kao što će prvi biti izložen kušnji da ono stvarno uobličiti prema onom zamislivom i subjektivne uvjete svoje snage predočivanja uzdigne do konstitutivnih zakona prema kojima stvari postoje, tako posljednji zapada u protivnu krajnost i svekoliko iskustvo bez iznimke procjenjuje prema jednom posebnom ulomku iskustva, nastojeći na svaki drugi posao, bez obzira kakav je, primijeniti pravila onog s v o g a. Tako je jedan morao postati žrtvom isprazne profinjenosti, a drugi žrtvom pedantne ograničenosti, budući da se jedan u odnosu prema onom pojedinačnom nalazio previsoko, a drugi opet preduboko u odnosu na cjelinu. Ali ono štetno ovog duhovnog smjera nije se ograničilo tek na znanje i na stvaralački rad; ono se isto tako proteglo i na osjećanje i postupanje. Znamo da veća ili manja senzibilitnost naravi i čudi, naposljetku duše same, ovisi o čilosti i živahnosti, a da njezin opseg ovisi o bogatstvu moći uobrazilje. [I sad dakle: nadmoć i prevaga analitičke moći mašti nužno mora oduzeti njezinu snagu i njezin žar, a ograničenija sfera objekata mora joj umanjiti bogatstvo. Apstraktan mislilac stoga počesto ima h l a d n o srce, budući da on dojmove raščlanjuje, dok oni dušu dotiču jedino kao cjelina;

čovjek koji radi pak počesto ima u s k o srce, jer se njegova moć uobrazilje, zatvorena unutar jednoličnog kruga njegovog zvanja, ne može otvoriti prema stranome i sebi nesvojs-tvenom načinu predočivanja.

Nakana mi je bila razotkriti štetan smjer suvremenoga karaktera i njegove izvore, ne pokazati one prednosti kroz koje priroda taj isti obeštećuje i nadoknađuje. Rado ću vam priznati: koliko god pojedincima pri tom komadanju njihova bića nikako ne može biti dobro, vrsta ipak ni na koji drugi način nije mogla koračati naprijed. Pojava grčkoga čovjštva neosporno je bila maksimum, koji na tome stupnju nije mogao ni ostati niti se popeti nekuda više. Nije mogao ostati: jer je razum svojom već stečenom zalihom neizostavno bio prinuđen odijeliti se kako od osjećanja, tako i od zornosti i instinktivnog poimanja, te težiti jasnoći spoznaje: i nije se mogao popeti nekuda više; zato što samo jedan određeni stupanj jasnoće može postojati zajedno s određenom punoćom i toplinom. Grci su dosegнули taj stupanj, pa ako su htjeli napredovati k višoj tvorbi, morali su se, kao i mi, odreći cjelovitosti svoga bića i razdvojenim putovima nastaviti tragati za istinom.

Da bi se razvili raznoliki zameci i sklonosti, nije bilo nikakvog drugog sredstva nego ih uzajamno sučeliti. Ovaj antagonizam snagâ velik je instrument kulture, ali on opet i nije ništa drugo osim instrumenta; jer sve dok nam je potreban, mi se tek približujemo njoj. Jedino izoliranjem pojedinih snagâ u čovjeku, snagâ koje će se zatim drznuti donositi zakone koji su međusobno isključivi, te iste snage zapadaju u proturječje s istinom stvari, te prisiljavaju zajedničko ču-

lo²⁴, koje inače s tromom zadovoljenošću počiva na vanjskoj pojavnosti, da prodiere u dubine objekata. Budući da čist razum nameće mjerodavnost u svijetu čula, a empirijski je zaokupljen time da ga podvrgne uvjetima iskustva, oba sebi grade osnove svoje moguće i ostvarive zrelosti i iscrpljuju svekolik obujam svoje sfere. Dok na jednoj strani moć uobrazilje svojom samovoljom prijeti razvrgnuti poredak svijeta, ona na drugoj prisiljava razum uspeti se do najviših izvora spoznaje, te protiv nje u pomoć prizvati zakon nužnosti.

Dakako, jednostranost u manifestiranju snaga vodi individuum neizostavno do pogreške, no zato vrstu privodi k istini. Samim time što svu energiju našega duha sabiremo u jedno žarište te čitavo naše biće sažimamo u jednu jedinu silu, mi istodobno toj pojedinačnoj i zasebnoj sili dajemo krila i na umjetan je način izvodimo daleko izvan granica koje joj je, čini se, nametnula priroda. Jer izvjesno je, naime, da svi ljudi kao pojedinci, zajedno okupljeni, snagom očnoga vida što im ga je priroda dala nikada ne bi uspjeli spaziti onaj Jupiterov satelit što ga teleskop otkriva astronomu; a i

²⁴ *Zajedničko čulo*: Mislimo li na početak pisama i na Schillerov ideal grčke države, lako je moguće da se tu javlja i onaj izvorno politički mišljen pojam opće stvari ili osjećaja i smisla za zajednicu. No, svakako, na ovome bi mjestu točnije bilo misliti na suženije značenje onog Kantovog estetskog općeg duha koji predstavlja uvjet koji je neophodan za opću valjanost i priznavanje suda o ukusu, pri čemu kritičar od publike očekuje i traži da se ona složi s njegovim sudom. Ova subjektivna općenitost suda o ukusu utemeljuje "harmoniju u društvu" (usporedi *Kritika rasudne moći*, Prvi dio, §§ 20-22 i § 40 "O ukusu kao jednoj vrsti *sensus communis*"). (Op. prev.)

činjenica je da ljudska snaga mišljenja nikada ne bi postavila temelj analizi beskrajna ili kritici čistog uma da se u pojedini-
nim, tome sklonim i izvještenim subjektima, razum nije individualizirao, u isto se vrijeme odvojivši od svekolike materije i snabdjevši svoj pogled, usmjeren k apsolutnome, do krajnosti usredotočenom i izoštre-
nom apstrakcijom. No hoće li ovakav, takoreći u čist razum razložen i u čistu zornost rastočen duh, biti sposoban čvrste okove logike zamijeniti slobodnim i nesputanim kretanjem pjesničke sile, te individualnost stvari dohvatiti pouzdanim i čistim čulom? Tu priroda i univerzalnom duhu postavlja granicu koju on ne može prijeći, i istina će stvarati mučenike dokle god je filozofija uglavnom još obavljena poduzimanjem mjerâ protiv zabludâ²⁵.

Koliko god se, dakle, za cjelinu svijeta i uspjelo dobiti što god posredstvom ovog odijeljenog obrazovanja ljudskih snaga, ne može se poreći kako individue zahvaćene time pate pod prokletstvom i nedaćama koje sa sobom donosi takva svrha svijeta. Istina je, gimnastičkim vježbama obrazuju se atletska tijela, ali ljepota se stvara samo kroz slobodnu i skladnu igru udova. Upravo tako naprezanje pojedinačnih duhovnih snaga može, istina, stvoriti izvanredne ljude, no one sretne i upotpunjene jedino njihova skladna temperatura²⁶. I u kojem bismo sad odnosu stajali prema onom

²⁵ *Poduzimanjem mjera protiv zabludâ*: u osnovi su to sve institucije prosvjećivanja, osobito Kantov kriticizam: "Oslobađanje od praznovjerja znači prosvijećenost" (*Kritika rasudne moći*, § 40). (Op. ur.)

²⁶ *Temperatura*: ovdje u smislu idealne mješavine, uzajamnog djelovanja. (Op. prev.)

prošlom i dolazećem razdoblju ako bi obrazovanje ljudske prirode iziskivalo ovakvu žrtvu? Bili bismo kmetovi čovječanstva i nekoliko stoljeća za njega obavljali ropski posao, dok bi našoj osakaćenoj prirodi utisli sramotne tragove ove podložnosti – a sve kako bi naredni naraštaj mogao tavoriti u blaženoj dokolici svog moralnog zdravlja i širiti slobodne mladice svoga čovječstva!

No može li čovjekovo određenje biti da sebe samoga zanemari poradi kakve svrhe? I, treba li nam priroda svojim svrhama otimati potpunost, koju nam opet razum propisuje svojim? Dakle, nikako ne može biti točno da obrazovanje pojedinačnih snaga iziskuje žrtvovanje njihove svekolikosti; ili, teži li zakon prirode tome i još s tolikom silinom, tada je do nas da tu svekolikost u našoj prirodi, koju je umjetnost²⁷ razorila, opet uspostavimo putem jedne više umjetnosti.

SEDMO PISMO

Mora li se ovakvo djelovanje možda očekivati od države? To nije moguće, jer je država, kako je sada uređena, uzrokom zla, a država kakvu je razum sebi zadao u ideji morala bi se ponajprije sama zasnivati na tome, pa tek zatim biti kadra zasnovati bolje čovječanstvo. I tako su me dosadašnja razmišljanja ponovno dovela do one točke od koje su me neko vrijeme udaljavala. Sadašnje razdoblje, daleko od toga da nam pokaže spomenuti oblik čovječanstva koji smo spoznali

²⁷ Umjetnost: na ovome mjestu – kultura razuma koja se otudila od prirode. (Op. ur.)

kao neophodan uvjet za moralno poboljšanje države, pruža nam na uvid, štoviše, upravo ono suprotno. Ako su, dakle, načela što sam ih postavio točna, i ako iskustvo potvrđuje moju sliku današnjice, tada svaki pokušaj ovakve državne promjene treba držati nepravovremenim, a svaku nadu temeljenu na tome varljivom, sve dok se razdvajanje u unutar-njem čovjeku opet ne ukine, a njegova se priroda ne razvije do upotpunjenosti dovoljne da sama bude umjetnicom, te da političkoj tvorevini razuma zajamči i podastre svoju istinu i zbiljnost.

Priroda nam u svom materijalnome i tjelesnome stvaranju naznačuje put kojime se treba krenuti i u moralnome stvaranju. Tek nakon što se stišala borba elementarnih snaga u nižim ustrojstvima, priroda se uzdiže k plemenitoj izgradnji psihičkoga čovjeka. U etičkome čovjeku najprije se mora smiriti sukob elemenata, konflikt slijepih nagona, te prije nego što se smije popustiti raznolikosti, u njemu više ne smije biti oštrog sučeljavanja. S druge se pak strane mora zajamčiti samostalnost karaktera, a pokornost tuđim despotskim oblicima mora dati mjesta popriličnoj slobodi prije nego što se raznolikost u njemu smije podvrci jedinstvu ideala. Ondje gdje prirodan čovjek bez ikakvih ograničenja bezakono zlorabi svoju samovolju, još mu se ne smije pokazati vlastita sloboda; ondje gdje umjetan čovjek svoju slobodu još tako malo rabi, ne smije mu se oduzimati slobodna volja. Dar liberalnih načela predstavljat će izdaju cjeline združili se s još previrućom snagom, pa već odviše snažnoj prirodi pošalje pojačanje; zakon usklađivanja predstavljat će tiraniju prema pojedincu spoji li se s već postojećom slabošću i fizičkim ograničenjem, jer će na taj način ugasiti i posljednju tinjajuću iskru samotvornosti i vlastitosti.

Karakter vremena mora se, dakle, najprije izdići iz dubokog poniženja u koje se srozao, s jedne se strane osloboditi slijepog nasilja prirode, a s druge se vratiti njezinom jedinstvu, istini i obilju; za tu zadaću nije dovoljno jedno stoljeće. Međutim, rado priznajem, poneki pokušaj može i uspjeti u pojedinačnome, no time se kod cjeline ništa ne poboljšava, a proturječje u vladanju stalno će odnositi prevagu nad jedinstvom maksimâ. U drugim će se dijelovima svijeta štovati ljudskost u crnca, dok će je se u Europi u mislioca izvrgavati sramoti. Stara će se načela zadržati, no preodjevena u odjeću stoljeća, a filozofija će svoje ime uzajamiti tlačenju koje je zapravo Crkva odobrila. U strahu od slobode, koja se u svojim prvim pokušajima uvijek naviješta kao neprijateljica, na jednoj će se strani srljati u zagrljaj komotnoga kmetstva, a na drugoj, gdje pedanterijsko tutorstvo dovodi do beznadnosti, pobjeći će se u divlju nespontanost prirodnoga položaja. Uzurpacija će se pozivati na slabost ljudske prirode, pobuna i buntovništvo na dostojanstvo iste, sve dok konačno velika gospodarica svih ljudskih stvari, slijepa sila, ne stane između, te tobožnji sukob principa ne riješi kao i svaku običnu borbu šakama.

OSMO PISMO

Da li da se, prema tome, filozofija, obeshrabrena i bez nade, povuče s tog područja? Umjesto da se vladavina formi²⁸ proširi u svakom drugom smjeru, mora li se to najznačajnije

²⁸ *Vladavina formi*: oblikovanje stvarnosti prema isključivo racionalnim načelima. (Op. prev.)

od svih dobara²⁹ prepustiti bezobličnom slučaju? Hoće li konflikt slijepih sila potrajati zanaovijek u političkom svijetu i zar zakon koji združuje i potiče priključenja nikada neće odnijeti pobjedu nad neprijateljski raspoloženim samoljubljem?

Ništa manje od toga! Razum sâm, doduše, nikada se neposredno neće okušati u borbi s tom surovom moći koja odolijeva njegovom oružju, te se, jednako kao i Saturnov sin³⁰ u Ilijadi, nipošto neće, djelujući sâm, spustiti na turobno prizorište. Ali iz samoga središta sukobljenih on odabire onog najboljeg, oprema ga božanskim oružjem kao Zeus svoga unuka³¹ i njegovom pobjedničkom snagom postiže presudno rješenje.

Razum je ostvario ono što može ostvariti nakon što pronade i postavi zakon; izvršavati ga moraju odvažna volja i živo čuvstvo. Ako je istina ta koja u borbi sa snagama treba pobijediti, tad ona najprije mora sama postati s n a g o m, te kao svog opunomoćenika u carstvu pojavnosti, u carstvu očevidnog, ustoličiti određeni n a g o n; jer nagoni su jedine pokretačke snage u osjećajnom svijetu. Ako razum do sada svoju pobjedničku snagu i nije dokazao baš u velikoj mjeri, tad on za to, a ne znajući kako je otkriti, nije ni kriv, već je to stvar srca, koje se prema njemu zatvorilo, i nagona, koji nije djelovao njemu u prilog.

²⁹ *Ovo najznačajnije od svih dobara*: sloboda, ili kako je već rečeno u drugome pismu: započeti s "izgradnjom istinske političke slobode". (Op. ur.)

³⁰ *Saturnov sin*: Zeus, koji je u rimskoj mitologiji sin Saturna (a u grčkoj je sin Krona). On Trojanski rat promatra s brda Ida, ne miješajući se (usporedi Homer, *Ilijada*, 8, 41-52). (Op. prev.)

³¹ *Unuk*: Ahilej. (Op. ur.)